

GLOBALLASHUV SHAROITIDA TILLAR XILMA-XILLIGINI SAQLASH MUAMMOLARI

Xamzayev S.A.

PhD, dotsent (TAFU)

Annotatsiya

Ushbu maqolada globallashuv jarayonining dunyo tillari rivojlanishiga ta'siri hamda tillar xilma-xilligini saqlash bilan bog'liq dolzarb muammolar tahlil qilinadi. Globallashuv natijasida xalqaro muloqotning kengayishi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi va migratsiya jarayonlarining jadallashuvi ayrim tillarning mavqeini mustahkamlayotgan bo'lsa, kam sonli va mahalliy tillarning qo'llanish doirasini qisqartirmoqda. Tadqiqotda til yo'qolishining asosiy omillari, jumladan, urbanizatsiya, ta'lim siyosati, iqtisodiy manfaatlar va raqamli makondagi tengsizlik masalalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar va milliy hukumatlar tomonidan tillarni saqlashga qaratilgan dasturlar ham tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari globallashuv sharoitida til xilma-xilligini saqlash madaniy merosni asrash, milliy o'zlikni mustahkamlash va barqaror ijtimoiy taraqqiyotni ta'minlashning muhim omili ekanligini ko'rsatadi. Maqolada tillarni qo'llab-quvvatlashning zamonaviy usullari, jumladan, raqamli texnologiyalarni rivojlantirish, ko'p tilli ta'lim tizimini takomillashtirish va lingvistik huquqlarni himoya qilish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: globallashuv, tillar xilma-xilligi, til yo'qolishi, lingvistik meros, ko'p tillilik, til siyosati, madaniy identifikatsiya, raqamli kommunikatsiya, mahalliy tillar.

KIRISH

XXI asrda globallashuv dunyo mamlakatlari o'rtasidagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalarning misli ko'rilmagan darajada kengayishiga sabab bo'ldi. Ushbu jarayon xalqlar o'rtasidagi muloqotni osonlashtirgan bo'lsa-da, ayrim tillarning ustun mavqega ega bo'lishi natijasida til xilma-xilligiga xavf tug'dirmoqda. Til nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki xalqning tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari va milliy o'zligini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi [2; 13]. Shu sababli tillar xilma-xilligini saqlash masalasi zamonaviy tilshunoslik, sotsiologiya va madaniyatshunoslikning dolzarb muammolaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Til va globallashuv munosabatlari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. D. Crystal til yo'qolishi va lingvistik xilma-xillikning kamayishini globallashuvning asosiy oqibatlaridan biri sifatida baholaydi [1; 89]. J. Fishman esa mahalliy tillarni saqlashda oilaviy va ijtimoiy muhitning ahamiyatini ta'kidlaydi [3, 37]. UNESCO hisobotlarida dunyoda mavjud tillarning qariyb 40 foizi yo'qolish xavfi ostida ekanligi qayd etilgan [5; 41]. Zamonaviy tadqiqotlarda raqamli texnologiyalar ham til rivojiga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida ko'rib chiqiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada tavsifiy, qiyosiy va tahliliy metodlardan foydalanildi. Turli ilmiy manbalar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari hamda til siyosatiga oid tadqiqotlar o'rganilib, umumlashtirildi. Shuningdek, globallashtirishning til rivojiga ta'siri lingvistik va sotsiolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilindi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Globallashtirishning tillarga ta'siri ikki tomonlama xarakterga ega. Bir tomondan, xalqaro tillarning keng tarqalishi turli millat vakillari o'rtasidagi muloqotni yengillashtiradi va ilmiy hamkorlikni rivojlantiradi. Ikkinchi tomondan, bu jarayon mahalliy tillarning qo'llanish sohasini toraytiradi.

Til yo'qolishiga olib kelayotgan asosiy omillar quyidagilar hisoblanadi [4; 72]:

1. Iqtisodiy omillar

Global mehnat bozorida muvaffaqiyat qozonish uchun ingliz, xitoy, ispan va fransuz kabi tillarni bilish muhim ahamiyat kasb etadi. Natijada ayrim oilalar farzandlarini mahalliy tilda emas, balki iqtisodiy jihatdan foydali hisoblangan tillarda tarbiyalashga intiladi.

2. Urbanizatsiya va migratsiya

Qishloqlardan shaharlarga ko'chib kelgan aholining umumiy aloqa tilidan foydalanishi mahalliy lahjalar va kichik tillarning asta-sekin yo'qolishiga sabab bo'ladi. Migratsiya jarayonlari ham til almashinuvini tezlashtiradi.

3. Raqamli makondagi tengsizlik

Internet va sun'iy intellekt texnologiyalarida ayrim tillarning ustunligi kuzatiladi. Kichik tillarda elektron lug'atlar, korpuslar, mobil ilovalar va o'quv platformalarining kamligi ularning raqamli rivojlanishini cheklaydi.

4. Ta'lim siyosati

Ko'plab mamlakatlarda davlat va xalqaro tillarga ustuvor ahamiyat berilishi mahalliy tillarda ta'lim olish imkoniyatlarini qisqartiradi. Bu esa yosh avlodning ona tiliga bo'lgan qiziqishini pasaytirishi mumkin.

Shu bilan birga, globallashtirish tillarni saqlash uchun yangi imkoniyatlarni ham yaratmoqda. Raqamli platformalar orqali elektron lug'atlar yaratish, onlayn kurslar tashkil etish va til korpuslarini shakllantirish yo'qolib borayotgan tillarni hujjatlashtirish imkonini bermoqda. Masalan, ko'plab xalqlar o'z tillarini ijtimoiy tarmoqlar va multimedia vositalari orqali ommalashtirmoqda.

XULOSA

Globallashtirish zamonaviy jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi bo'lsa-da, uning tillar xilma-xilligiga ta'siri murakkab va ko'p qirrali xarakterga ega. Xalqaro tillarning keng tarqalishi kommunikativ imkoniyatlarni kengaytirayotgan bo'lsa, ayrim mahalliy tillarning yo'qolish xavfini ham kuchaytirmoqda. Shu sababli til siyosatini takomillashtirish, ko'p tilli ta'limni rivojlantirish, mahalliy tillarni raqamlashtirish va lingvistik huquqlarni himoya qilish dolzarb vazifa hisoblanadi. Tillar xilma-xilligini saqlash nafaqat madaniy merosni asrash, balki insoniyatning intellektual va ma'naviy boyligini kelajak avlodlarga yetkazish uchun ham muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Crystal D. (2000) *Language Death*. Cambridge University Press.

2. Edwards J. (2009) *Language and Identity*. Cambridge University Press.
3. Fishman J. A. (1991) *Reversing Language Shift*. Multilingual Matters.
4. Grenoble L., Whaley L. (2006) *Saving Languages: An Introduction to Language Revitalization*. Cambridge University Press.
5. UNESCO. *World Atlas of Languages*. Paris: UNESCO Publishing.